

MARTIN ŠRAJER / 13. 4. 2023

Konec starých časů

Pro Vladislava Vančuru nebyly filmy jen koníčkem. Zásadně obohatil tuzemskou filmovou kulturu třicátých let jako teoretik, píšící o novém médiu například pro časopis *Host*, i jako praktik. Jeden z nejuznávanějších českých spisovatelů od roku 1932 spoluutvářel podobu československé kinematografie na pozici scenáristy a režiséra. Po přimluvě Karla Nového a Jindřicha Plachty mohl pro společnost A-B, toho času budoucí ateliéry na Barrandově, přepracovat námět k filmu *Před maturitou*, který pak se Svatoplukem Innemannem také režíroval. Kladné divácké a kritické přijetí Vančurovi otevřelo cestu k další filmové práci.

Již před dokončením filmu *Před maturitou* uvažovat Vančura o moderní parafrázi příběhu Barona Prášila, k čemuž jej inspiroval Julius Schmitt, vedoucí výroby v A-B. Vznikl nejprve námět nazvaný *Jen se neostýchejte*, poté scénář s prostým názvem *Prášil*. Vančura v něm s pomocí postavy domnělého knížete satirizoval snobské prostředí českých velkostatkářů a zbohatlíků. Do hlavní role vybral svého přítele Jindřicha Plachtu. Natáčení mělo probíhat v nově postavených barrandovských ateliérech a na zámečku v Louči u Poděbrad. Kvůli tvůrčím neshodám mezi Vančurou a vedením A-B, týkajícím se mj. výše rozpočtu, však společnost nedala souhlas k realizaci. Vančura si proto usmyslel, že látku zfilmuje na vlastní náklady. Ani k tomu ale nedošlo a filmové libreto se tak alespoň stalo základem románu *Konec starých časů*.

Kniha poprvé vyšla v roce 1934. Zájem o ní o několik desetiletí později oživila filmová adaptace Jiřího Menzela. Menzel měl k dispozici Vančurův původní scénář, který mu dal už v sedmdesátých letech přečíst ředitel Krátkého filmu Kamil Pixa. Jak ale režisér nesmlouvavě konstatuje ve svých pamětech, „Vančura byl velký spisovatel, ale o filmu moc nevěděl. Podle jeho scénáře se dobrý film udělat nedal.“^[1] Jiří Blažek, vedoucí jedné z barrandovských výrobních skupin, v roce 1987 napsal nový scénář.

K Vančurovi měl blízký vztah již během studií na FAMU, kdy adaptoval *Pekaře Jana*

Marhoulá.^[2] Když se motivicky rozvrstvenou literární předlohu snažil zjednodušit pro potřeby filmového vyprávění, dozvěděl se, že Menzel knihu kdysi toužil zfilmovat, a tak sjednotili síly.^[3]

Konec starých časů se odehrává krátce po první světové válce na statku se zámečkem Kratochvíle, kam přijíždí bělogvardějec, ruský emigrant Megalrogov. Šarmantní muž vybraných způsobů ve skutečnosti není světaznalý kníže, ale moderní Baron Prášil nebo Don Quijote, který své historky rád a s velkou sebejistotou přibarvuje. Přesto se mu nevzdělanou společnost, dodávající si důležitost vnějším pozlátkem, podaří okouzlit a přenést do dob, kdy lidé nezískávali úctu jen jméním, ale také noblesou. Chod statku se najednou točí jen okolo Megalrogova. Základním tématem Vančurova satirického příběhu i Menzelova nostalgičtěji laděného filmového zpracování je tedy konflikt dvou hodnotově odlišných světů, starého feudálního a nového kapitalistického.

Menzel při adaptování vynechal retrospektivní pasáže (vyjma prologu) a příběh vypráví chronologicky. Zároveň oproti Vančurovi nemá ambici zachytit složité společenské vztahy a ovzduší ve zlomovém dějinném okamžiku. Více akcentuje komickou složku, mj. za využití pro jeho rukopis tehdy již charakteristických postupů z němých filmových grotesek. Romantizující dobovou patinu snímku dodává i kamera Jaromíra Šofra, který svou obrazovou koncepci popsal takto: „Když jsme debatovali o obrazovém ztvárnění a hledali jeho styl, Jiří Menzel přišel s požadavkem, aby to připomínalo svou jemnou pastelovou tonalitou staré dobové litografie. K téhle obrazové atmosféře přispívá i malá čitelnost pozadí v poměru k figurám herců. Toho se docílí buď abstrakcí pozadí, nebo umístěním tylu za herce k znejasnění pozadí.“^[4]

Přes formální i obsahová zjednodušení a celkovou uhlazenost, navazující na Menzelovy adaptace Hrabala, nicméně film v základních obrysech zůstává poměrně věrný předloze. To platí i pro jazykovou bohatost stylizovaných dialogů. Režisér nicméně film zpětně hodnotil bez velkého nadšení: „S odstupem vím, že ani můj scénář nebyl moc dobrý, film je chvílemi nudný, ale bylo tam pár dobrých věcí, které se povedly“.^[5] O malé dramatičnosti psaly i dobové kritiky. Filmu v době jeho premiéry uškodilo také načasování. Ač dokončen již roku 1989, do kin se dostal až v dubnu 1990, po listopadových událostech, což utlumilo satirické vyznění některých replik namířených proti nevkusu a maloměšťačtví mocných, jejichž postavení neodpovídá jejich

schopnostem. Jako obraz myšlenkové omezenosti a prázdnoty, jehož aktéři zosobňují typické rysy české národní povahy, však film nepřestává být platný.

Konec starých časů (Československo 1989), režie: Jiří Menzel, scénář: Jiří Blažek, Jiří Menzel, kamera: Jaromír Šofr, hudba: Jiří Šust, hrají: Josef Abrahám, Marián Labuda st., Jaromír Hanzlík, Rudolf Hrušínský, Jan Hartl, Jan Hrušínský, Jiří Adamíra, Josef Somr, Chantal Poullain a další. Filmové studio Barrandov, 93 min.

Použitá literatura:

Luboš Bartošek, *Desátá múza Vladislava Vančury*. Praha: Československý filmový ústav 1973.

Luboš Bartošek, Neznámé libreto Vladislava Vančury. *Panoráma: sborník filmových teoretických statí*, č. 4., 30. 9. 1976, s. 71–77.

Jiří Menzel, *Rozmarná léta*. Praha: Slovart 2013.

Pavel Taussig, K filmové seberealizaci Vladislava Vančury. *Filmový sborník historický 1. Film a literatura*. Praha: Československý filmový ústav 1988, s. 121–130.

Vladislav Vančura, *Konec starých časů*. Praha: Slovart 2013.

Poznámky:

[1] Jiří Menzel, *Rozmarná léta*. Praha: Slovart 2013, s. 405.

[2] Jiří Patočka, Konec starých časů na zámku Kratochvíl. *Kino*, č. 5 (28. 2.), 1989, s. 9.

[3] Jan Jurka, Rozhovor s Jiřím Blažkem. *Zpravodaj československého filmu*, č. 4, 1989, s. 7.

[4] Jiří Patočka, Konec starých časů na zámku Kratochvíl. *Kino*, č. 5 (28. 2.), 1989, s. 9.

[5] Jiří Menzel, c. d., s. 407.